

Pártrendszer és a társadalmi kohézió jelzőszámai Magyarországon¹

Bevezetés: társadalmi kohézió és társadalmi tőke

Az elmúlt években a társadalmi kohézió fogalma azért került előtérbe mind a társadalompolitika, mind pedig az azt támogató alkalmazott kutatásokban, mert olyan társadalmi válságjelenségek jelentkeztek a fejlettebb jóléti és a felzárkózó országokban, melyek a gazdaság általános fejlettségétől függetlenül a társadalmi szegmentációból és az általánosan elfogadott normák hiányából fakadtak. Gondoljunk például a 2011 nyarán kitört, fosztogatásokkal kísért londoni – később több angliai városra áttérjedő – zavargásokra, a magyarországi roma gyilkosságokra és a szélsőjobboldali paramilitáris mozgalmak megerősödésére, vagy a társadalmi egyenlőtlenségek ellen tüntető több százazres izraeli tömegekre 2011 őszén. A kohézió lenne az a kötőanyag, amely összetartja az amúgy sokféleképpen megosztott, strukturált társadalmakat, melyeknek belső ellentmondásait a 2008 őszén kitört pénzügyi, gazdasági világválság csak jobban kidomborította és rávilágított arra, hogy az univerzális jóléti ellátásokra épülő társadalmakban, nemcsak az anyagi jólét, de a közös identitás és normák egyaránt fontosak a társadalmi béke fenntartásában. Nincs egyszerű dolgunk, amikor ennek a kötőanyagnak a mibenlétét próbáljuk meghatározni. Tóth (2012) a társadalmi kohézió fogalmát (1) társadalmi strukturális, (2) kulturális, (3) intézményi és (4) kapcsolathálózati szempontok szerint definiálja. A kohézív, összetartó társadalmakra az a jellemző, hogy a társadalmi különbségek általánosan elfogadottak, legitimek, ugyanakkor az egyes társadalmi csoportok között átjárás van. Kulturális szinten akkor beszélhetünk kohézióról, ha kialakul az adott közösséggel – az állampolgári közösséggel, nemzettel - való azonosulás (csoportidentitás), általános a normakövetés és a közösséghez tartozó csoportokkal szembeni tolerancia. A közintézményekhez nem alattvalóként viszonyulnak az egyének, hanem partnerként. Aktívan részt vesznek a közéletben, amint azt a résztvevő politikai kultúra fogalmában leírták klasszikus tanulmányukban Almond és Verba (Almond and Verba 1963). A társadalmi tőke tekintetében a nem-kohézív társadalmakra a hierarchikus társadalmi kapcsolatok jellemzőek, az ilyen társadalmakban gyakori a klientizmus, a nepotizmus és a korrupció. Ahol viszont a kohézió magasabb szintje jellemző, ott a különböző csoportokat áthidaló, sűrű társadalmi kapcsolati hálózati minták alakulnak ki. Más

¹ A kézirat elkészítését az OTKA K 105445. sz. „Törésvonalak, értékek és az identitás szerepe a magyar pártrendszer átalakulásában, 2000-2014” című kutatása támogatta. A tanulmány megjelent in: Kolosi Tamás és Tóth István György (szerk.) 2013. *Társadalmi Riport 2012*. Budapest: TÁRKI Zrt.

szerzők is többdimenziós, összetett fogalomként határozzák meg a társadalmi kohézió fogalmát. Forrest és Kearns (2001) például az alábbi jellemzők alapján a társadalmi kohéziót.

A társadalmi kohézió területei

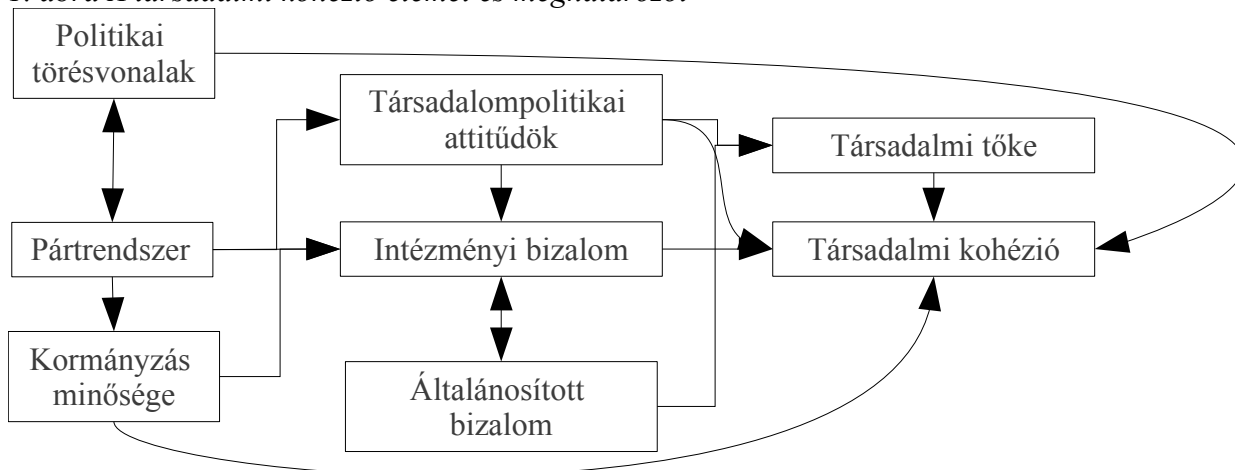
Dimenzió	Leírás
Közös értékek és állampolgári kultúra	Közös célok, közös erkölcsi elvek és magatartási szabályok, a politikai intézményrendszer támogatása és részvétel a politikában
Társadalmi rend és szabályozás	Nincsenek átfogó konfliktusok és a fennálló rendet veszélyeztető fenyegetések, hatékony informális szabályozás, tolerancia, a másság tisztelete, csoportközi együttműködés
Társadalmi szolidaritás és az anyagi jóléti különbségek csökkentése	Harmonikus társadalmi és gazdasági fejlődés, a közjavak és esélyek redisztribúciója, egyenlő hozzáférés a szolgáltatásokhoz és jóléti juttatásokhoz, hajlandóság a társadalmi kötelezettségek elfogadására és segítőkészség másokon
Társadalmi hálózatok és társadalmi tőke	Közösségi és családi társadalmi interakciók magas foka, civil társadalmi aktivitás, kollektív cselekvési problémák egyszerű megoldása
Lokális kötődés és identitás	Erős helyi kötődés és a személyes identitás összefonódása

Látható, hogy a társadalmi kohézió sok olyan területet ölel fel, amelyre a társadalmi integráció fogalma is alkalmazható, ugyanakkor, amint azt az Európa Tanács Társadalmi Kohézió Igazgatósága leszögezi, a társadalmi kohézió annyiban különbözik a társadalmi integráció hagyományos fogalmától, hogy kifejezetten nyitott, multikulturális társadalmakra fejlesztették ki és alkalmazzák (Jenson 2010).

Írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy a magyarországi társadalmi kohézió egyes elemeiről összehasonlító képet adjunk. Mivel abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az intézményi bizalom szintjét és a társadalompolitikai attitűdöket a pártrendszer, a politikai törésvonalak, valamint a kormányzás minősége nagymértékben meghatározzák, ezért kitérünk ezen meghatározók jellemzőire is. Kísérletünket úgy is felfoghatjuk, mint egy kiindulópontot ahhoz, hogy egy

összetettebb elméleti modellt vázoljunk fel, melyet a későbbiekben empirikusan is tesztelhetünk. (1. ábra) Egyelőre azonban nem teszünk mást összhangban a társadalmi riportok műfajával, mint kiemeljük a főbb indikátorok mennyiségi és minőségi jellemzőit.

1. ábra A társadalmi kohézió elemei és meghatározói

A magyarországi pártrendszer jellegzetességei

Magyarországon 1989-ben stabil pártrendszer alakult ki, amely a különféle politikai erők tárgyalásának eredményeként jött létre és két évtizedig szilárd alapot jelentett az új demokrácia működése számára.

A 2010-es parlamenti választás sok tekintetben forduló pontot jelentett a 2000-es évek elején kikristályosodott magyarországi pártrendszer fejlődésében (Enyedi and Benoit 2011; Róbert and Papp 2012). Az elmúlt évtizedben ugyanis egy koncentrált – kevés szereplő által uralt – kétosztatú rendszer alakult ki, amelyben két meghatározó politikai erő küzdelme dominálta a politikai folyamatokat. Ennek egyik formális mutatószáma a parlamenti pártok effektív száma, amely lényegében a parlamenti mandátum arányokkal súlyozva veszi számba a pártokat és jellemzi a pártrendszer fragmentáltságát a következő képlet szerint:

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n P_i^2}$$

Ebben az n a legalább egy parlamenti hellyel rendelkező pártok számát jelenti, a P_i pedig az i párt összes parlamenti helyből vagy leadott szavazatából való részesedése. 2010-ben a mandátumok alapján számított érték 2,5 volt. (2. ábra) Enyedi és Benoit (im.) szerint ez az érték olyan alacsony,

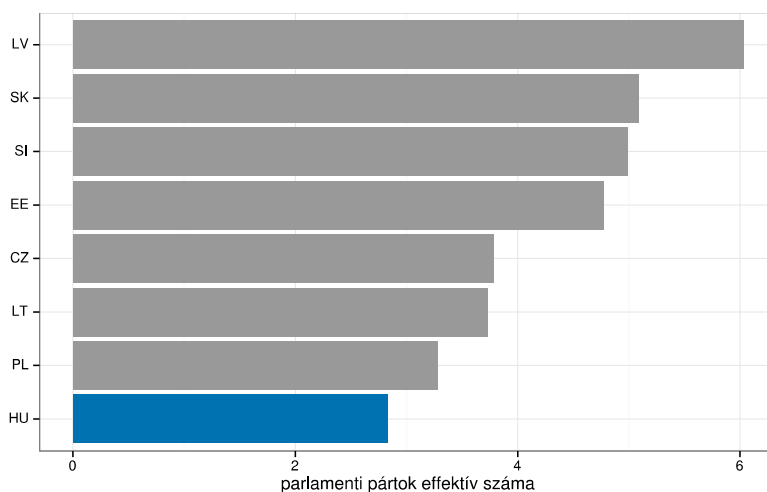
hogy az inkább a többségi választási rendszerekben fordul elő, az arányos rendszerekben pedig szokatlan. Ezt azzal egészíthetjük ki, hogy ez már korábban is jellemző volt Magyarországra. 1994 és 2004 közötti időszakot tekintve a magyar volt a legkoncentráltabb pártrendszer az egykori kommunista országok között, akik 2004-ben az EU tagjai lettek. (3. ábra)

2. ábra Parlamenti pártok effektív száma Magyarországon, 1990-2010*

* Saját számítás.

3. ábra Parlamenti pártok effektív száma posztkommunista EU tagállamokban, 1994-2004*

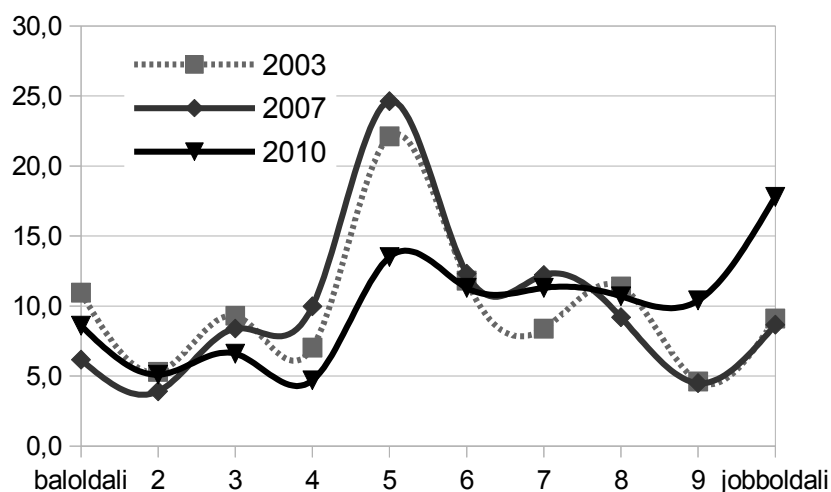

* Forrás: Jungerstam-Mulders 2006

A magyarországi pártrendszer másik sajátossága, hogy viszonylag magas a pártos szavazók aránya,

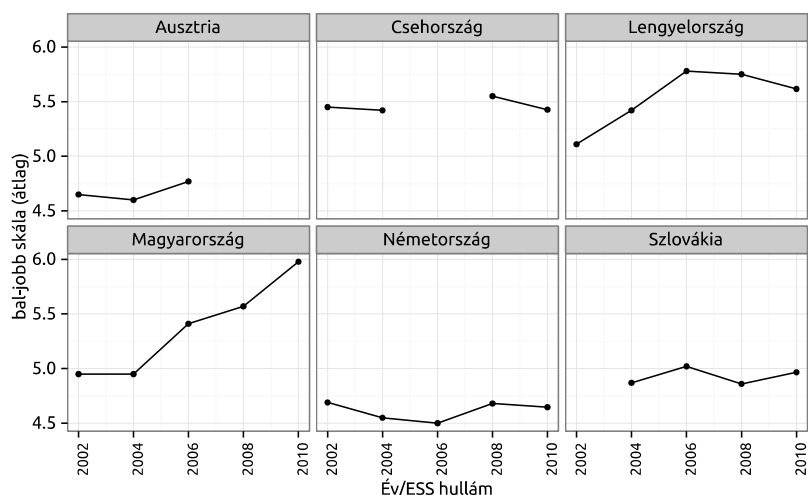
vagyis azoké, akik valamely pártot közel érzik magukhoz (Tóka 2005). További fontos jellemző a már említett kétsztratuság, a bal- és jobboldali pártok közötti éles szembenállás, polarizáció. E tekintetben az elmúlt évtizedben egy általános jobbrtolódási tendencia volt megfigyelhető, aminek eredményeként Magyarország Európa legjobboldalibb politikai klímájú társadalma lett. (3. és 5. ábra)

4. ábra A válaszadók megoszlása a tízfokú bal-jobb skálán*

* Forrás: Magyar Választáskutató Program adatfelvételek.

5. ábra Tizenegyfokú bal-jobb skála átlagértéke néhány európai országban*

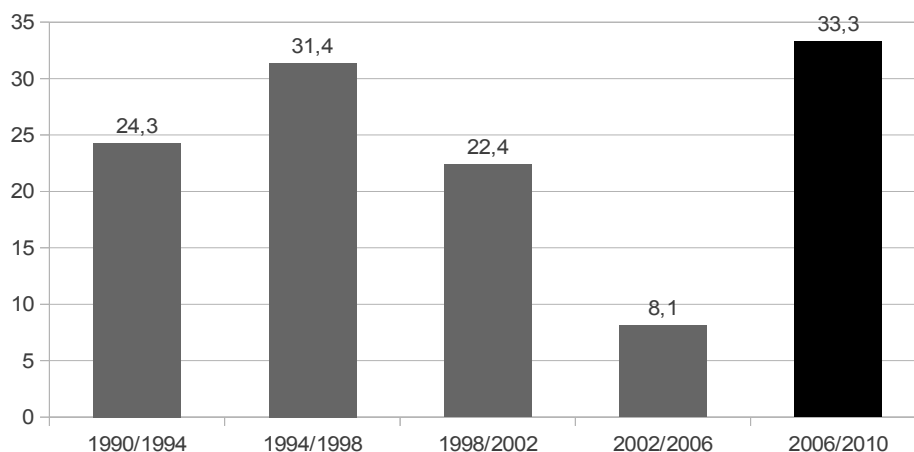

* Forrás: European Social Survey 1-5 hullám.

A 2010-es választások jelentőségét jelzi, hogy két rendszerváltó párt – az SZDSZ és az MDF –

kikerült a parlamentből, és két új politikai erő, a szélsőjobboldali radikális Jobbik valamint az ökológiai programmal jelentkező Lehet Más a Politika pedig bejutott a parlamentbe. A pártrendszer stabilitását jelző aggregált változékonyság (volatilitás) mutató² értéke 2006-hoz képest (8,1) négyszeresre nőtt (33,3). (6. ábra)

6. ábra: Aggregált változékonyság index értékek a parlamenti választások első fordulói alapján, 1990-2010*

* Forrás: Saját számítás.

A korábbi évekre jellemző stabilitást sokan a magyar pártrendszer egyik fő értékének tekintették mondván, hogy nincsenek kormányválságok és a szereplők (pártok) állandósága lehetővé teszi, hogy a választók világos politikai alternatívák közül választhassanak. A rendszer e sajátossága erőteljesen megkérdőjelezhetővé vált az elmúlt évek politikai fejleményeinek tükrében. 2006 és 2009 között az ország politikai értelemben kis híján megbénult, mivel az akkori, népszerűtlen balközép kormány erős és harcias jobboldali ellenzékkel került szembe. A kormány nem volt képes véghezvinni a szociális és gazdasági reformjait, az ellenzék pedig nem tudta kiharcolni az előrehozott választásokat. Tulajdonképpen ez vezetett a Fidesz-KDNP kétharmados győzelméhez.

Politikai törésvonalak

A magyar pártrendszert sokféle törésvonal tagolja. A kilencvenes évek végére jellemző hármas – szocialista, liberális és konzervatív - tagoltságot Körösi a vallási, a politikai osztály szerinti és a

² A Pedersen-féle volatilitási index 0 és 100 közötti értéket vehet fel, ahol a magasabb érték a nagyobb fokú változást jelenti (Pedersen 1979).

területi konfliktusok alapján írta le (Körösenyi 1996). Az ezredfordulót követően nagy mértékben a politikai elitek tudatos stratégiája nyomán, egy olyan polarizáltabb, kétosztatú rendszer alakult ki, melyben a társadalmi konfliktusokat lényegében egyetlen ideológiai dimenzióra képezték le, nevezetesen a politikai bal-jobb különbségre (Enyedi 2004). A jobboldal hagyományosan hatékonyabban szólította meg a vallásos szavazókat és mélyebb kapcsolatokat épített ki az egyházakkal, mint a baloldal. A nagyváros és a vidék közötti érdekellentétekben a jobboldal rendre a vidék szószólójaként, míg a baloldal a fővárost és a nagyvárosokat igyekezett képviselni. A Fidesz bár lényegében minden rendszerváltás előtti ideológiai jellemzőjét (liberális, alternatív, radikális) megváltoztatta mindvégig megőrizte antikommunista jellegét. Tulajdonképpen ez tette lehetővé, hogy törésvonalakon átlépve meg tudja tenni nagy fordulatát a kilencvenes évek második felében. Az MSZP nómenklátúra jellege, utódpártisága és a törzsszavazók nosztalgiája a legvidámabb barakk időszakához kölcsönösen erősítették egymást. Nemcsak a fenti – vallás, területi és nómenklátúra – szerinti különbségek simultak be a bal-jobb szerinti tagoltságba, hanem újabban felerősödő törésvonalak is erre a dimenzióra képeződtek le. A Fidesz az által, hogy sikeresen újrapozicionálta magát 1998-ra a jobboldal vezető erejeként egyszersmind meg is fiatalította a jobboldal bázisát. A baloldal vezető ereje az MSZP ezzel szemben a nyugdíjasok és az idősebbek körében találta meg bázisát az elmúlt évtizedben. A politikai táborok eltérő értékeket hangsúlyoztak és különböző identitáskategóriákat sajátítottak ki. A baloldal a hangsúlyozta multikulturális értékek, a tolerancia fontosságát, ezzel szemben a jobboldal pedig a nemzeti azonosulást, a nemzeti szuverenitást állította és a határon túli magyarok érdekeinek képviselőjeként lépett fel.

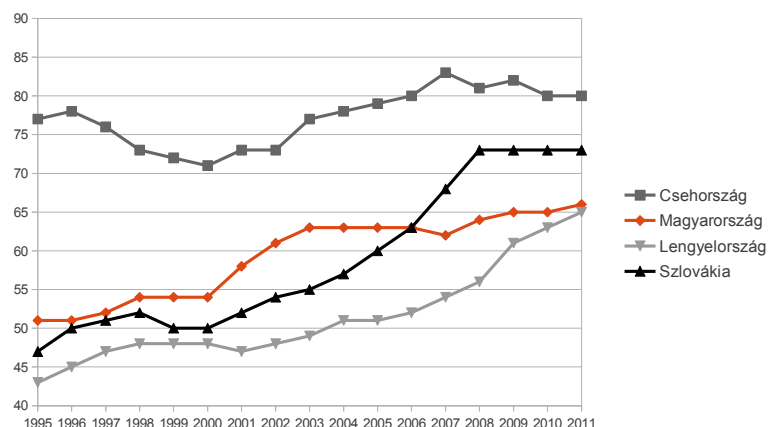
Összességében elmondható, hogy a 2010 előtti időszakban kialakult polarizált, rendkívül kompetitív, kétosztatú pártrendszer nem volt kedvező a társadalmi kohézió szempontjából, amint az a későbbiekből kiderül, mikor a kormányzati teljesítményt és az intézményi bizalom indikátorait vizsgáljuk.

Kormányzati teljesítmény

A kormányzati teljesítményt talán a legplastikusabban úgy tudjuk szemléltetni, hogy összehasonlítjuk a visegrádi országok gazdasági teljesítményét az EU 27 tagországának átlagához viszonyítva. 1995-ben Magyarország helyzeti előnyben volt Szlovákiához és Lengyelországhoz képest. Ezt az előnyt a 2000-es évek elejéig még növelni is tudta és felzárkózóban volt a fejlettebb Cseh Köztársasághoz. 2003-at követően a fejlődésünk a régiós versenytársakhoz képest lelassult, Szlovákia 2006-ban utolért, majd megelőzött minket, a lengyel gazdaság pedig 2011-re felzárkózott

a fejlettségi szintünkre és 2012-ben minden bizonnyal megelőzte minket. Magyarország nem tudta megőrizni a korábbi évtizedekben még fennálló helyzeti előnyét és 2011-re az EU 4. legszegényebb országa lett.

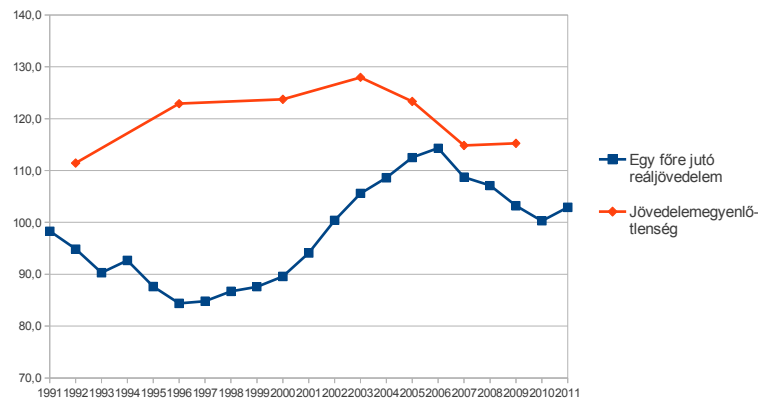
7. ábra Egy főre jutó GDP a visegrádi országokban az EU-tagországokhoz viszonyítva, 1995-2011 (EU27=100, vásárlóerő paritáson számítva)

* Forrás: Eurostat.

Mindeközben a lakossági reáljövedelmek 2002-re érték el az 1990-es szintet, 2006-ra azt mintegy 10 százalékkal meg is haladták. Magyarországon a gazdasági visszaesés nem 2008-ban, a pénzügyi világválság beköszöntével kezdődött, hanem már korábban és ez a lakossági jövedelmek csökkenését vonta maga után. A rendszerváltás 20. évfordulóján a reáljövedelem az 1990-es szinten állt. A demokratikus átmenet, amely azzal az ígérettel kezdődött, hogy az életszínvonal a kezdeti nehézségek után fokozatosan felzárkózik a nyugat-európai országokéhoz, csak igen korlátozott mértékben váltotta be a reményeket. Mindeközben a jövedelmi egyenlőtlenségek a 80-as évek második feléhez képest folyamatosan nőttek a kétezres évek elejéig. Bár az utóbbi években (időlegesen) csökkentek az egyenlőtlenségek, jóval meghaladják az 1987-es szintet. Ezek az objektív mutatók indokolhatják azt a közérzületet az idősebb generációk egyes csoportjai körében, hogy a Kádár rendszerben jobb volt az életszínvonal, mint jelenleg.

8. ábra Jövedelemegyenlőtlenség és lakossági reáljövedelmek Magyarországon*

* Forrás: KSH Stadat táblák (3.1.13) és Tóth (2010)

Társadalmi tőke

Az előzőekben kifejtettük, hogy a különféle társadalmi kohézió fogalom definíciók egyaránt hangsúlyozzák hogy a társadalmi tőkének fontos szerepe van a kohézív társadalmak kialakulásában. A társadalmi tőke fogalma rendkívül népszerűvé és széles körben elterjedtté vált az 1980-as évek végére a társadalomtudományokban. Bourdieu (1985) a tőke három formáját különböztette meg: a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőkét. A társadalmi tőke számára azon erőforrások összességét jelentette, melyek az egyén különféle csoportokhoz való tartozásából fakadnak. A társadalom strukturális jellemzőinek és interakciós mintáinak figyelembevételére révén számos kutató a társadalmi tőke koncepcióban találta meg azt az elméleti és elemzési keretet, melynek segítségével a racionális döntések elméletének túlindividualizált társadalomszemlélete kiegészíthető, meghaladható lett (Coleman 1988; Portes 1998). Az egyéni viselkedés, attitűdök, és értékek felfoghatók a tágabb csoportokon belül uralkodó normák, és a meglévő interperszonális bizalom eredményeiként is. A társadalmi tőke növelheti a kulturális tőkét (tanulmányi eredmények, készségek és képességek), és bizonyos körülmények között formálhatja a gazdasági tőke alakulását is. Például Hermann és Kopasz (2008) összehasonlító tanulmánya erős pozitív összefüggést mutatott ki a társadalmi tőke és a keresetek között. Megállapították, hogy ez a kapcsolat hangsúlyosabb volt a poszt-szocialista országokban, mint a többi EU-tagországában.

A társadalmi tőkének számos formája és megnyilvánulása lehetséges, beleértve az olyan szervezetekben való részvétel mint például az önkéntes társulások, szakszervezetek vagy politikai

pártok.

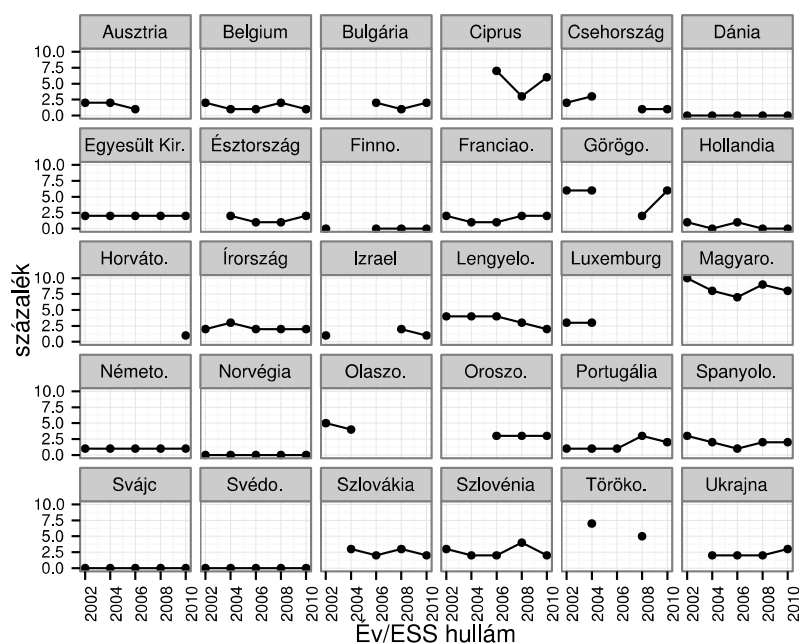
A társadalmi tőke és az egyenlőtlenségek összefüggéséről sokféle hipotézis látott napvilágot³. A jelentős mértékű egyenlőtlenségek megakadályozhatják, hogy a kevesebb erőforrással rendelkező csoportok önkéntes tevékenységeket végezzenek, és elidegeníthetik őket a felsőbb társadalmi osztályok normáinak és értékeinek követésétől, például nem vesznek részt a választásokon. Az alacsony részvételi arány pedig alááshatja a demokratikus képviselőlet legitimitását és minőségét. A gazdasági egyenlőtlenségek – ha jövedelmi és jóléti egyenlőtlenségekként határozzuk meg – számos módon lehetnek kihatással a társadalmi tőkére és a részvételre. Lister (2007) például azt találta, hogy az univerzális jóléti államokban magasabb a részvételi arány a választásokon. Horn (2011) a jövedelmi egyenlőtlenségek és a parlamenti választásokon való részvétel összefüggéseit vizsgálta. Azt találta, hogy az egyenlőtlenségek növekvő mértéke alacsonyabb részvétellel társulnak. Ugyanakkor egyáltalán nem mindegy, hogy az egyenlőtlenségnek milyen a szerkezete⁴. Pichler és Wallace (2007) megkülönböztették a „formális” és az „informális” társadalmi tőkét. Az előbbi alatt a szervezeti tagságot és az általánosított bizalmat értik, míg az utóbbin a családi és baráti kapcsolatok különböző formáit, amelyeket Granovetter (1973) „erős kötések”-ként írt le. Elemzésük kimutatta, hogy az európai társadalmak a társadalmi tőke mintázata szerint különböző típusokba sorolhatók. A skandináv, és egyes nyugati országok mindkét dimenzióban jól teljesítenek („komplementaritás”), míg például a közép-kelet-európai országok (a Visegrádi négyek és Szlovénia) erősek az informális társadalmi tőke terén, de a formális társadalmi tőke alacsony szinten van. Egyik fő megállapításukat érdemes szó szerint is idézni: „Azokban az országokban, ahol a család, vagy az informális társadalmi tőke erőteljes túlsúlyban van, sokkal nehezebben lehet egy Putnam⁵ által leírt aktív civil társadalmat kiépíteni, mivel a kultúra ezt nem engedi meg. A társadalmak azonban változnak. A civil társadalmak dél- és kelet-európai feléledésével a társadalmi kohézió új formái is kialakulhatnak.” És valóban, az informális társadalmi tőke mértéke Magyarországon alacsonyabbnak tűnik, mint a többi európai országban. Az Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS) első öt hullámának adatai szerint Magyarországon a legmagasabb a társadalmilag elszigetelt felnőttek százalékos aránya. A felmérés kimutatta, hogy a magyarok megközelítőleg 8-10 százaléka *soha* sem találkozik barátaival, hozzátartozóival (9. ábra).

3 Ezek áttekintését lásd Lancee és Van de Werfhorst (2011).

4 Az idézett tanulmány átdolgozott verziója kötetünkben olvasható (Lásd „Jövedelmi egyenlőtlenség és választási hajlandóság”).

5 Putnam több tanulmányában írt arról, hogy miként csökkent le a civil társadalmi aktivitás az USA-ban. Lásd például (Putnam 1995).

9. ábra Azok százalékos aránya, akik sosem találkoznak barátaikkal, rokonaikkal, munkatársaikkal, 2002-2010*

* Forrás: European Social Survey 1-5 hullám.

Formális társadalmi tőkében sem gazdag az ország: Magyarországon alacsony a civil aktivitás szintje, kevesen vesznek részt önkéntes szervezetek munkájában. Ezt a megállapítást azzal lehetne árnyalni, hogy a részvételi hajlandóság erősen státusz-függő, vagyis a magasabb státuszúak, több erőforrással rendelkező egyének aktivitása magasabb, mint az alacsony státuszúaké. Másfelől a politikai részvétel szintje viszonylagosan magas, legalábbis a parlamenti választásokon. A magyar országai mutatók meghaladják a kelet-közép-európai átlagot – bár elmarad a nyugat-európai országokétól - köszönhetően a pártrendszer „erősen mozgósító” jellegének (Tóka 2006). A parlamenti választások első fordulóján eddig – kivéve 1998-at – a jogosultak 60-70 százaléka megjelent. Ezzel szemben az önkormányzati választások csak a választók 40-50 százalékát mobilizálták. Az Európai Parlamenti választásokon még ennél is kisebb – 40 százalék alatti – volt a részvételi arány. (1. táblázat)

1. táblázat Részvételi arány a parlamenti, az önkormányzati és az EP választásokon, 1990-2010*

	Parlamenti választások (1. forduló)	Önkormányzati választás	EP választás
1990	65,1	40,2	
1994	68,9	43,4	
1998	56,3	45,7	

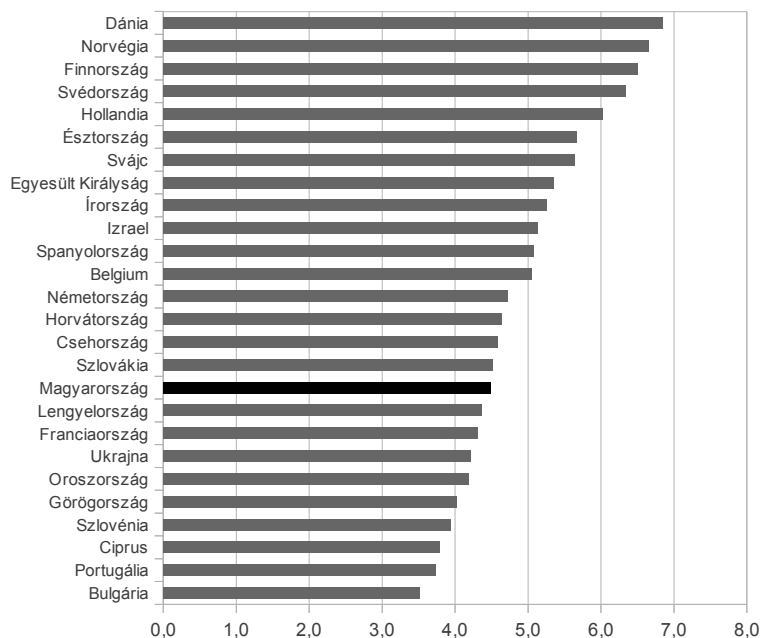
	Parlamenti választások (1. forduló)	Önkormányzati választás	EP választás
2002	70,5	51,1	
2004			38,5
2006	67,8	53,1	
2009			36,3
2010	64,4	46,6	

* Forrás: www.valasztas.hu

Általánosított bizalom

A társadalmi tőke egyik fontos összetevője az általánosított bizalom, vagyis az a beállítódás, hogy mit gondolunk az emberek megbízhatóságáról *általában*. Magyarország e tekintetben a vizsgált - többnyire európai – országok körében az alsó középmezőnyben helyezkedik el. (10. ábra) A legmagasabb bizalmi szint a skandináv országokra jellemző, míg a balkáni, kelet-európai és a mediterrán országokra az alacsonyabb bizalmi szint figyelhető meg.

10. ábra Az általánosított bizalom szintje, 2010*

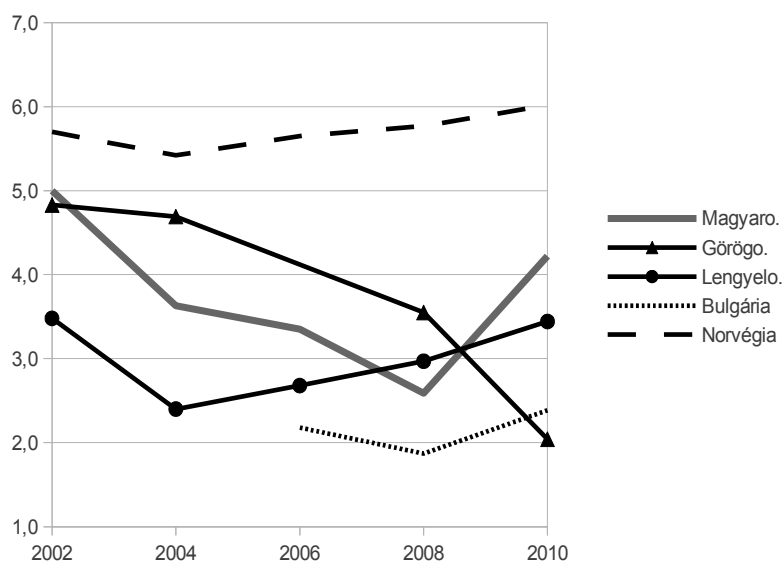

* Forrás: European Social Survey 5. hullám

Intézményi bizalom

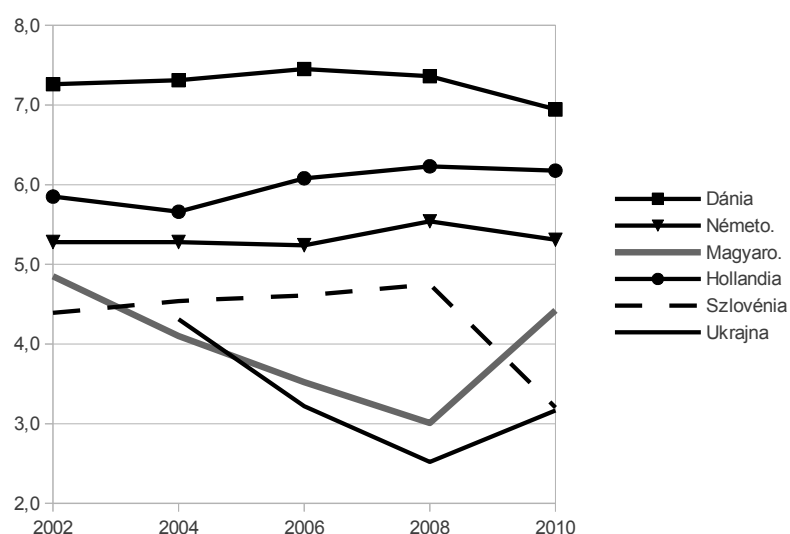
Abban a tekintetben, hogy az állampolgárok mennyire bíznak a közintézményeikben az európai országok nagyon változatos képet mutatnak, de megfigyelhető, hogy a földrajzi különbségek hasonlóak ahhoz, amit az általánosított bizalom tekintetében konstatáltunk, még akkor is, ha az aktuális politikai folyamatok erősen befolyásolják a bizalmi szint változását. Az Európai Társadalmi Felmérés kétvétenkénti adataiból kirajzolódik például, hogy Magyarországon a parlamentbe vetett bizalom szintje 0-10 fokú skála átlagát tekintve a 2002-es 5 körüli átlagértékről 3 alá csökkent 2008-ra. (11. ábra) A 2010-es választásokat követően a bizalom szintje ismét nőtt, de nem érte el a 2002-es értéket, és azóta valószínűleg újra csökkenni kezdett a kormánypárt erodálódó népszerűségével párhuzamosan. Ugyanezen nagyságrend és trend figyelhető meg, ha a demokráciával való elégedettséget vizsgáljuk. (12. ábra) Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a magyarországi bizalom adatok rendre alacsonyabbak, mint a nyugat-európai, de még inkább a skandináv országok mutatói.

11. ábra Bizalom a parlamentben, 2002-2010*

* Forrás: European Social Survey 1-5 hullám. Az ábrán 0-10 fokú skála átlagértékei láthatók. A magasabb érték, nagyobb fokú bizalmat jelent.

12. ábra: A demokráciával való elégedettség, 2002-2010*

* Forrás: European Social Survey 1-5 hullám.

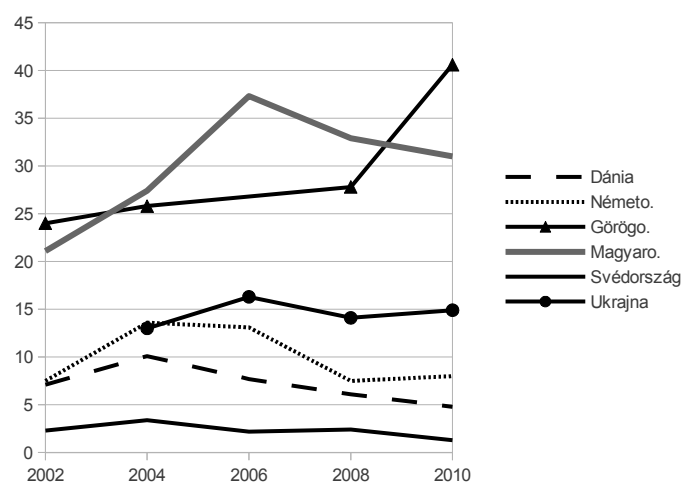
Társadalompolitikai attitűdök

Az összetartó, nyílt társadalmakra jellemző a más csoportokkal kapcsolatos tolerancia, a befogadó attitűd. A gazdasági válság elmélyülésével megerősödött a radikális szélsőjobboldal Magyarországon. Sikerüket jórészt annak köszönhetik, hogy egy olyan etnikai törésvonal mentén is értelmezhető konfliktushalmazt tudtak bevinni a politikai küzdőterre, melynek révén a jóléti és a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer lényegi ellentmondásaira világítottak rá: Magyarországon alacsony a foglalkoztatottsági szint – kevés adófizetőre sok eltartott jut –, jelentősek a területi, regionális egyenlőtlenségek, amelyek többek között a közbiztonság tekintetében is plasztikusan kimutathatók. Míg a nyugat-európai szélsőjobboldal a bevándorlókban találta meg az ún. „jóléti sovinizmus” ideológiájának célcsoportját, addig a fiatal magyar szélsőjobb a magyarországi cigányságban. De nem egyszerűen jóléti sovinizmusról van szó a fejlettebb társadalmakban sem, hanem a társadalmi szegmentáció, a kulturális és identitásalapú elkülönülés, valamint az egyenlőtlenségek felerősödéséről. Vagyis a társadalmi kohézió hiányáról. A gazdasági válság, a kedvezőtlen demográfiai trendek és a nagy újraelosztó rendszerek (köz- és felsőoktatás, társadalom- és egészségbiztosítás) fenntarthatatlansága a középosztályokat abba az irányba löki, hogy felmondják a társadalmi szolidaritást az alsóbb osztályokkal. Ez véleményünk szerint a jobboldali radikalizmus térhódításának fő mozgatórugója. A szélsőjobb ugyanis ezekre a társadalmi kérdésekre azonnali, leegyszerűsítő, könnyen érthető válaszokat kínál.

A Jobbik Magyarországért Mozgalom 2009-ben az EP választásokon 14,77% százalékot ért el, előrevetítve a 2010-es parlamenti választáson elért sikerét (16,67 %). Ez a párt a 2006-os választáson a régi vágású szélsőjobboldali – retorikájában inkább antiszemita, sem mint cigányellenes – MIÉP-pel összefogva, együttesen csupán 2,20 százalékot ért el. Az alkotmányosan lebénított – korábban stabilnak mondott - közéletbe a Jobbik a paramilitáris Magyar Gárda megalapításával és a cigányellenes tematika monopolizálásával törhetett be (Karácsony és Róna 2010). Míg 2004-ben arról számolhattunk be, hogy csökkentek a nyílt előítéletes attitűdök az 1994-es szinthez képest, addig napjainkra a romákkal szembeni nyíltan diszkriminatív attitűdök újra növekedtek⁶ (Enyedi, Fábián, és Sik 2005).

Az ESS vizsgálatban a romákkal kapcsolatos attitűdöket nem vizsgálták, mivel a roma lakosság aránya – néhány ország (Bulgária, Románia, Magyarország) kivételével – nem éri el az 5 százalékot sem. Vizsgálják viszont a bevándorlókkal kapcsolatos lakossági véleményeket, amely több, gazdaságilag fejlettebb országban jelentős arányt tesz ki. Érdekes módon, miközben a Magyarországra irányuló bevándorlás csekély mértékű, addig Magyarországon figyelhető meg a legelutasítóbb attitűd az etnikailag különböző bevándorlókkal szemben. (Nem meglepő viszont, hogy a súlyos gazdasági nehézségekkel küzdő Görögország e tekintetben megelőzte hazánkat az elmúlt években, vagyis 2010-ben 40 százalék felettire nőtt a bevándorlókat elutasítók aránya. Vö. 13. ábra.)

*13. ábra: Azok százalékos aránya, akik senkit nem engednék be az országba bevándorlóként, akinek eltérő az etnikuma, 2002-2010**

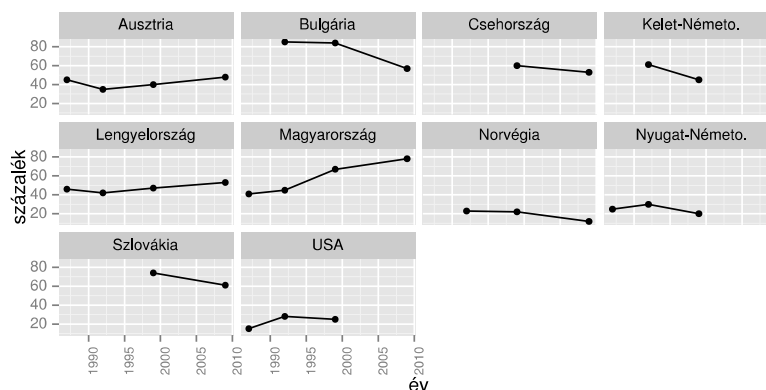

* Forrás: European Social Survey 1-5 hullám.

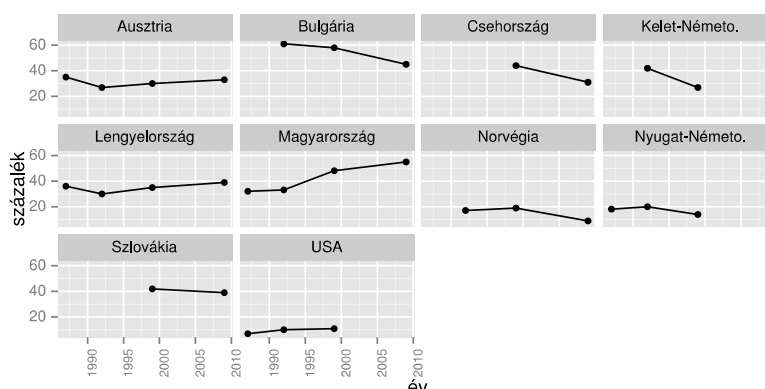
6 Erről lásd a kötetben Bernát Anikó, Juhász Attila, Krekó Péter és Molnár Csaba tanulmányát („A radikalizmus és cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében.”)

Magyarország a nyolcvanas években egalitáriánus országnak számított, mind a tényleges jövedelmi egyenlőtlenségeket, mind pedig a lakossági attitűdöket tekintve. Ez annak ellenére elmondható, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek nőttek az évtized folyamán. Összehasonlító vizsgálatok szerint a rendszerváltozást követően lényegesen megváltozott a lakosság toleranciája a jövedelmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatban. Mind Magyarországon, mind Lengyelországban nagyobb különbségeket voltak hajlandóak elfogadni az emberek a különböző foglalkozási kategóriák között a kilencvenes évek végén, mint a legtöbb nyugati országban. Ugyanakkor az észlelt egyenlőtlenségek még gyorsabb ütemben nőttek (Kelley és Zagorski 2004). Ez odavezetett, hogy összességében csökkent a jövedelmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos tolerancia és nőtt azok aránya, akik szerint „a kormánynak csökkentenie kell a jövedelmi különbségeket”. (14. és 15. ábra) Tóth (2009) a magyar lakosság egyedülállóan magas redisztribúciós elvárásait az alacsony adótudatossággal magyarázza, vagyis azzal, hogy a lakosság alulbecsüli azon szolgáltatások árát, melyet az állam biztosít számukra.

* Forrás: ISSP Kormányzat szerepe modulok

15. ábra: "A kormánynak csökkentenie kell a jövedelmi különbségeket": a kijelentéssel teljesen egyetértők százalékos aránya, 1987-2009*

* Forrás: ISSP Kormányzat szerepe modulok

Összefoglalás

Írásunkban azt próbáltuk bemutatni, hogy a magyarországi pártrendszer jellemzői nem kedveznek a társadalmi kohézió növekedésének, sőt sok esetben a politikai elit tudatosan rombolja azokat a szálakat, melyek a különböző társadalmi csoportokat összefűznék. A társadalmi tőkében hagyományosan szegény országban ez egy általános bizalomhiányt termel ki, amely olyan állapotot eredményez, amelyben az egyéb tőke fajták – gazdasági, kulturális – akkumulációját is gátolja. A mindenkori kormánynak és a politikai eliteknek a felelősségét nem lehet túlhangsúlyozni abban, hogy Magyarország kitörjön a bizalmatlanság, a tanult tehetetlenség hálójából és visszaszerezze azt a vitalitását a társadalom, amelyet negyven év kommunizmus során a privát szférákban meg tudott őrizni, igaz egyfajta passzív rezisztenciában az államhatalommal. A demokratikus államnak, mellyel szemben évszázadokon keresztül legalábbis ambivalens volt a viszonya a magyaroknak, eddig nem sikerült elhitetnie magáról, hogy a polgárok javáért van, nem pedig fluktuáló elitek eszköze a rövid távú haszonszerzésre.

Hivatkozások

- Almond, Gabriel A., and Sidney Verba. 1963. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1985. "The Forms of Capital." In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. J. Richardson, 241–258. New York: Greenwood.
- Coleman, James S. 1988. "Social Capital in the Creation of Human Capital." *The American Journal of Sociology* 94 (Supplement : Organizations and Institutions : Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure .): S95–S120.
- Enyedi, Zsolt. 2004. "A Voluntarizmus Tere. A Pártok Szerepe a Törésvonalak Kialakulásában ." *Századvég* 9 (3): 3–27.
- Enyedi, Zsolt, and Kenneth Benoit. 2011. "Kritikus Választás 2010. A Magyar Pártrendszer Átrendeződése a Bal-jobb Dimenzióban." In *Új Képlet. Választások Magyarországon, 2010.*, ed. Zsolt Enyedi, Andrea Szabó, and Róbert Tardos, 17–42. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Enyedi, Zsolt, Zoltán Fábián, and Endre Sik. 2005. "Is Prejudice Growing in Hungary? Changes in Anti-Semitism, Anti-Roma Feeling and Xenophobia over the Last Decade." In *Social Report 2004*, ed. Tamás Kolosi, István György Tóth, and György Vukovich, 363–385. Budapest: TÁRKI Social Research Inc.
- Forrest, Ray, and Ade Kearns. 2001. "Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood." *Urban Studies* 38 (12) (November 1): 2125–2143. doi:10.1080/00420980120087081.
- Granovetter, Mark S. 1973. "The Strength of Weak Ties." Ed. Thomas S Huang, Anton Nijholt, Maja Pantic, and Alex Pentland. *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360–1380. doi:10.1086/225469.
- Hermann, Zoltán, and Marianna Kopasz. 2008. "The Effect of Social Capital on Wage Income: An Analysis of the EUSILC Module on Social Participation."
- Horn, Dániel. 2011. "Income Inequality and Voter Turnout - Evidence from European National Elections". Amsterdam.
- Jenson, Jane. 2010. *Defining and Measuring Social Cohesion*. London: Commonwealth Secretariat.
- Jungerstam-Mulders, Susanne. 2006. "Parties and Party Systems in PostCommunist EU Member States: Comparative Aspects." In *Post-communist EU Member States: Parties and Party*

Systems, ed. Susanne Jungerstam-Mulders, 1–23. Aldershot: Ashgate.

Karácsony, Gergely, and Dániel Róna. 2010. “A Jobbik Titka. A Szélső Jobb Magyarországi Megerősödésének Lehetséges Okairól.” *Politikatudományi Szemle* XIX (1): 31–63.

Kelley, Jonathan, and Krzysztof Zagorski. 2004. “Economic Change and the Legitimation of Inequality: The Transition From Socialism To the Free Market in Central-East Europe.” *Research In Social Stratification And Mobility* 22 (04): 319–364. doi:10.1016/S0276-5624(04)22011-X.

Körösényi, András. 1996. “Nómenklatúra És Vallás - Törésvonalak És Pártrendszer Magyarországon.” *Századvég Új folyam* (1): 67–93.

Lancee, Bram, and Herman van de Werfhorst. 2011. “Income Inequality and Participation: A Comparison of 24 European Countries”. Amsterdam: Amsterdam, AIAS.

Lister, Michael. 2007. “Institutions, Inequality and Social Norms: Explaining Variations in Participation.” *The British Journal of Politics and International Relations* 9 (1) (February): 20–35. doi:10.1111/j.1467-856X.2007.00246.x.

Pedersen, Mogens N. 1979. “The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility.” *European Journal of Political Research* 7 (1): 1–26. doi:10.1111/j.1475-6765.1979.tb01267.x.

Pichler, F, and C Wallace. 2007. “Patterns of Formal and Informal Social Capital in Europe.” *European Sociological Review* 23 (4): 423–435. doi:10.1093/esr/jcm013.

Portes, Alejandro. 1998. “Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology.” *Annual Review of Sociology* 24 (1): 1–24. doi:10.1146/annurev.soc.24.1.1.

Putnam, Robert D. 1995. “Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America.” *Political Science & Politics* 28 (4): 664–683.

Róbert, Péter, and Zsófia Papp. 2012. “Critical Elections? Party Identification and Party Preference at the 2010 Hungarian General Elections.”

Tóka, Gábor. 2005. “A Magyarországi Politikai Tagoltság Nemzetközi Összehasonlításban.” In *Törések, Hálók, Hidak. Választói Magatartás És Politikai Tagolódás*, ed. Róbert Angelusz and Róbert Tardos, 17–64. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

———. 2006. “Vezérek Csodálói: A Magyar Választói Magatartás Nemzetközi Összehasonlításban.” In *A 2006-os Országgyűlési Választások. Elemzések És Adatok.*, ed.

Gergely Karácsony, 17–58. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Tóth, István György. 2009. *Bizalomhiány, Normazavarok, Igazságtalanságérzet És Paternalizmus a Magyar Társadalom Értékszerkezetében*. Budapest.

———. 2010. “Jövedelemeloszlás a Konszolidációs Csomagok És a Válságok Közepette Magyarországon.” In *Társadalmi Riport 2010*, ed. Tamás Kolosi and István György Tóth, 17–34. Budapest: Társadalomkutató Intézet Zrt.

———. 2012. “Inequalities and Social Cohesion in Hungary: a Birds Eye View on Developments in the Last Three Decades.” In Budapest: Conference presentation at the Annual conference of the Hungarian Sociological Association CEU Budapest, 2012 November 9.